

Stefan Leber: Waldorfská škola – základy a organizácia

Prednáška z 25.3.1999 v Bratislave

Dnes večer máme hovoriť o waldorfskej škole, o jej základoch a organizácii. V sprievodnom texte na plagáte boli formulované niektoré otázky. Prvá znela tak, že prečo je tu určitá nespokojnosť so školstvom. Pred dvoma rokmi som bol asi o takomto čase v Japonsku, tiež som tam mal prednášky v rôznych mestách a vždy sa tam vynárala táto otázka, že prečo je školstvo také nedobré. Nie som Japonec, takže som to japonské školstvo poznal iba z jednej jedinej školy, ktorú som navštívil. O rok na to, tiež v tomto čase Veľkej noci, som bol v Kórei. Tam mi položili presne tú istú otázku. O Nemecku nemusím vôbec hovoriť, lebo tam sa kladie tá istá otázka. Mohol by som pokračovať o ďalších krajinách, kde vyvstáva tiež táto otázka. Zdá sa, že potom, čo padol socializmus, vznikla nová internacionála, internacionála nespokojných so školstvom. V čom to spočíva? Pri tom sa musíme trochu pozrieť na novoveké dejiny. Preto chcem o tom povedať niekoľko úvodných viet.

S renesanciou prichádza nový spôsob myslenia. Tento svetonázor sa díva na svet iným spôsobom ako sa na svet dívali ľudia predtým. V meste napríklad vidíte ešte kostoly, ktoré vyjadrujú svetonázor vtedajších ľudí, spôsob akým videli svet. Ľudia smerovali pohľad smerom k Bohu, do výšky, a kvôli tomuto vzhliadaniu k Bohu obetovali veľký kus svojho majetku. Mohutné katedrály boli zafinancované niekoľko málo tisíckami ľudí. Keď sa dnes pozriete na centrá miest, zvlášť na západe, tiež tam nájdete mohutné budovy, a to sú banky a poisťovne. V Stuttgarte, kde bývam, je celá mestská štvrť veľká asi ako Staré mesto Bratislavy, Allianzstadt, patrí jedinej firme, poisťovni Allianz, najväčšej poisťovni pre životné poisťky na svete. Z toho vidno, ako sa obrátil ten pohľad, že je nasmerovaný na tento svet tu. Už to nie sú tie metafyzické otázky, spása duše, večný život a podobné veci, ktoré trápia ľudské duše, ale otázky, ako sa zariadiť tu v tomto svete, napríklad ako uložiť peniaze, alebo ako zbohatnúť, podľa možnosti čím rýchlejšie s čím menšou prácou, alebo otázka kto mi sľúbi najväčšie úroky.

A tohto akéhosi moderného ducha nazval sociológ Max Weber duchom vypočítavosti. Tento duch sa obracia napríklad k produkcii, k výrobe. Dnes sa nepýtame, čo musíme robiť, aby zem prekvitala, ale sa pýtame, čo musíme robiť, aby za čo najmenšiu prácu boli čo najväčšie výnosy. Vznikajú povolania, ktoré neexistovali. Napríklad ľudia, ktorí už nepracujú, ale ktorí premýšľajú o práci. Tento druh ľudí je veľmi rozšírený. Všetky investície v priemysle, počítačový priemysel je založený na tom, že ľudia premýšľajú o tom, ako človeku uľahčiť alebo ho zbaviť práce. Vnútri tohto procesu dnes stále stojíme, ten sa nezavřil. Chcem uviesť jedno číslo. Okolo r. 1800 bolo 80 % všetkých ľudí zamestnaných v poľnohospodárstve, 10% ľudí bolo tých, čo spravovali ostatných a 10% boli remeselníci. Dnes sú v moderných poľnohospodárstvách ako napr. v USA činné iba 2,7% ľudí, čiže 3 ľudia vyprodukurujú potraviny pre 97 ďalších ľudí, a ešte viac ako tých 97 ich môže zjesť, je tu nadprodukcia. Preto sú USA najväčším poľnohospodárskym vývozcom na svete. Nemecko má 3%, Slovensko má 5%, všetci sme za Amerikou. Dnes je v službách

zamestnaných asi 54–56% ľudí a zvyšok pracuje, alebo je nezamestnaných. V Nemecku je asi 5 miliónov nezamestnaných, 10% obyvateľstva.

Na to, aby sa tento vývoj mohol uskutočniť, bolo potrebné, aby školy ovládol istý nový duch. Školy museli dodať určitý druh kvalifikácie, schopností, ktoré sú potrebné pre tento spôsob myslenia. V Nemecku sme mali v r. 1965–75 grémium na Rade školstva, pracovalo tam spolu asi 600 vedcov, čiže najväčšie zhromaždenie inteligencie, ktoré v Nemecku bolo. Títo vedci vydali mnoho dobrozdanií a odporúčaní; keď sa to dá na jednu kopu, tak to má asi 20 cm, a tam bolo jedno hlavné poslanstvo: vzdelanie vo všetkých školách od škôlky po univerzitu môže byť založené iba na jednom jedinom princípe – všetko vzdelanie musí sprostredkovať orientáciu na vedu. Táto orientácia vzdelávania na vedu je presne to, čo je potrebné na to, aby tento technicko-vedecký svet mohol pokračovať a reprodukovať sa. Teraz je tu otázka, aký má vzťah tento technicko-vedecký svet k dieťaťu.

A tu sa zdá, že stoja vo fundamentálnom protiklade, pretože dieťa zjavne nefunguje tak ako technicko-vedecký svet. Následkom toho je nespokojnosť so školstvom. Dieťaťu sa vlastne niečo nanúti, čo veľmi nesúhlasí s jeho povahou. Medzi pretechnizovanou spoločnosťou a životom alebo vývojom dieťaťa je rozpor, protiklad, apória. Pretože je tu toto protirečenie, rodičia cítia, že škola sa vlastne miňa so skutočnosťou dieťaťa. To znamená, že v budúcnosti sa treba na školu dívať z celkom iného uhla. Doteraz sa otázka kládla tak, že čo treba urobiť so školou, ako musí byť zariadená, aby produkovala, aby z nej vychádzali fungujúci agenti určitého typu spoločnosti. A teraz to vyzerá, že je načase prevrátiť naruby myslenie. Raz jeden mysliteľ povedal o druhom mysliteľovi, že on toho mysliteľa postavil na nohy, lebo doteraz stál na hlave. To povedal Marx o Hegelovi. Potom dostal Marx 70 rokov času počas socializmu, aby mohol ísť po tých nohách, a ukázalo sa, že to bol Marx, ktorý chodil po hlave. Hegel sa zdá byť praktickejší než Marx. V školstve sa ukazuje, že do budúcnosti môže viesť iba celkom iný spôsob myslenia.

Tento nový spôsob myslenia opísal po prvý raz na začiatku novoveku Čech Komenský. On už vtedy odhalil, že dieťa prechádza vývojovými štádiami. Povedal napríklad, že potrebujeme pre prvú periódu detského vývoja materskú školu, matka je tá skutočná vychovávateľka, potom nasleduje ďalšia škola, ktorú vytvára spoločnosť, po tejto škole škola života, a potom po smrti nebeská akadémia. Človek sa učí stále, dokonca aj posmrtné. Len v týchto pansofických spisoch Komenského je vzhľadom na ducha doby veľká abstrakcia. Bol ale prinajmenšom prvým pedagógom, ktorý obrátil pohľad ku dieťaťu samotnému. Teraz sa chcem pozrieť na začiatok tohto storočia.

Vo Švédsku vystúpila jedna autorka, Ellen Keyová, pološkótko pološvédka, a publikovala knihu s názvom “Storočie dieťaťa”. Tam presadzuje túto ideu, že musíme obrátiť myslenie ku dieťaťu, aby sa dostalo do centra. Jej heslo znelo: pedagogika musí myslieť z dieťaťa, z pozície dieťaťa. A predpovedala, že toto storočie to dokáže. Ako vidíme z nespokojnosti so školstvom, tak toto storočie nedokázalo naozaj premýšľať počínajúc z dieťaťa. Táto kniha zapôsobila ohromne ako duchovná bomba, okamžite bola preložená do všemožných jazykov, vyšla v miliónových nákladoch, ale všetko to zostalo bez aplikácie, bez uplatnenia, nakoniec z toho nič nebolo. Zdá sa, že s veľkými myšlienkami je to tak, že v prvej fáze ľudia nie sú schopní viac, než len tie myšlienky akosi prijať, a potom to potrebuje ešte značný

čas, než tá myšlienka dozrie k tomu, že uchopí vôľu k činu a premení sa to na nejakú aktivitu. A platí to zvlášť pre také myšlienky, ktoré nie sú bezprostredne technicky realizovateľné. V čom teda spočíva toto pedagogické myslenie z dieťaťa?

Teraz prichádzam k waldorfskej škole. Rudolf Steiner, ktorý je duchovným otcom waldorfských škôl, robil v r. 1906–7 prednášky, ktoré zhrnul do knižky “Výchova dieťaťa z pohľadu duchovnej vedy”. Tento spis sa vydal v tisícových nákladoch, ľudia to čítali, prijali, ale ďalej sa tomu viedlo podobne ako v prípade Ellen Keyovej, to znamená, ľudia povedali, že je to veľmi zaujímavé. Potom sa to dostalo do fázy, že sa stále hovorilo v podmieňovacom spôsobe, že malo by sa, bolo by dobré, niekto by mal, musí sa atď., ale nebol to nikto konkrétny, kto by musel, chcel alebo mohol. Len ten spis sa každý rok natlačil a dobre predal. Teraz to zvlášť, vypukla 1. svetová vojna, nebudem tu ďalej rozvádzať dejiny, potom vojna skončila, a v Stuttgarte bol fabrikant Emil Molt, ktorý si povedal: máme za sebou vojnu, čo musíme spraviť, aby sa nikdy nevrátila. A mal celkom lapidárnu, základnú konkrétnu myšlienku: treba začať s výchovou, treba človeku vštepiť nový spôsob myslenia. Tento Molt sa poznal so Steinerom už od r. 1904. Vedel, že on sám sa v pedagogike nevyzná, mohol rozprávať o výrobe cigariet, čo robila jeho fabrika, ale nie o výchove detí. Vzal si Steinerov spis o výchove a našiel tam jednu vetu: ak má niekto záujem o ďalšie detaily týkajúce sa výchovy, tak duchovná veda ich môže poskytnúť. A tak sa Molt obrátil na Steinera s otázkou, či by nemohol takúto školu založiť a viesť ju. Steiner bol v tom čase známy tým, že mal veľmi veľké duchovné obrazy, že ako vizionár vysvetľoval veľké obrazy z duchovného sveta, že dával veľmi múdre a presné rady ako meditovať, alebo ako zjemniť, senzibilizovať citový život, alebo ako možno pretvoriť, vyvinúť ďalej svoje myslenie, aby sa stalo hlbším a plastickejším. Takže Molt očakával od Steinera na otázku, či môže založiť školu, nejaký hlboký duchovný rozbor. Steiner sa ho nato pýta: “A koľko máte peňazí?” Molt pyšne odpovie: “Sto tisíc zlatých mariek.” Potom Steiner hovorí: “No, na začiatok by to azda stačilo.”

A Molt si o tom napísal do svojho denníka, že najprv v ňom vystúpil značný hnev na Steinera, ktorého si dovtedy veľmi vážil, a druhá myšlienka, ktorá ho vtedy napadla bola, že Steiner, ten nebude nič rozumieť, čo sa týka peňazí, lebo on, Molt, je podnikateľ, on sa vo financiách vyzná, je úspešný, urobil diery do sveta s prvou ekologickou cigaretou Waldorf-Astoria, ktorá má vinikajúce vlastnosti. Potom si ale zapísal, že keby bol vedel, akú mal Steiner pravdu, tak by tú otázku nebol nepoložil. Skrátka, škola bola otvorená na jeseň v r. 1919, teda pred 80 rokmi, ako prvá waldorfská škola, pridružená k továrni Waldorf-Astoria. Škola bola vybudovaná pod Steinerovým “vedením”, lebo potom, čo dal nejaký 14 denný kurz učiteľom odcestoval a povedal: “Tá škola nebude mať riaditeľa, ani mňa nie.” Do r. 1924 ale pravidelne prichádzal, informoval sa, pozeral na vyučovanie, mal sedenia s učiteľmi, kde aj kritizoval mnohé veci. Ešte za Steinerovho života sa urobili prípravy na založenie školy v Bazileji a v Denhagu. Potom vznikli školy v Budapešti, Viedni, Nórsku, Spojených štátoch, takže okolo r. 1950 to bolo asi tak 30 škôl.

A platí to, čo som už povedal, že veľké idey potrebujú niečo ako veľkú inkubačnú dobu, dobu skrytého duchovného vývoja, a potom sa niečo odohrá. S tými školami to takto ostalo až do r. 1970, od kedy zažívame to, že pribúdajú stále nové školy, aj v krajinách, kde predtým neboli. V Nemecku je dnes 170 waldorfských škôl a keď som sa ja stal učiteľom v r. 1962, bolo v Nemecku ešte len 25 škôl. Čiže teraz to vyzerá tak, že tá myšlienka akoby zapustila korene, dozrela a dostáva sa do vedomia

ľudí. Takže ak chcete, tak dve tretiny storočia potrebovala tá myšlienka, aby dostala určitý vzlet. Dnes máme waldorfské školy na všetkých kontinentoch, ešte nie celkom vo všetkých krajinách. Môžeme sa teraz pýtať, že vďaka čomu prichádza toto rozšírenie. A potom človek príde na to, že sú to jednotliví iniciatívni ľudia, ktorí to spôsobujú. Na svete je dnes asi 800 waldorfských škôl, od Japonska po Nový Zéland. Mnohé školy teraz vznikajú v krajinách tzv. juhoázijských tigrov ako Filipíny, Indonézia, alebo Kambodža, čo bolo ešte nedávno nepredstaviteľné, ale vždy sa tam nájdu nejakí jednotlivci, ktorí kdesi-čosi sa dozvedeli o tejto pedagogike, ktorá vychádza z dieťaťa a majú tú iniciatívu. Ešte poznámku, že v červenej Číne od minulého roku existuje jedna waldorfská škôlka. Bol to nejaký štipendista, ktorý bol na západe, tam videl waldorfskú škôlku, potom sa vrátil domov a v priemernom mestečku v štáte Jün-nan jednal s mestským magistrátom a začal s vlastnou škôlkou. A teraz, čo sú tie podstatné vlastnosti tejto pedagogiky, ktorá chce vyjsť z dieťaťa?

Takže v r. 1900 tu bola Ellen Keyová, ktorá publikovala túto myšlienku, o 19 rokov neskôr sa začala stávať praxou vo waldorfskej škole. Ako dlho trvá ľudský život? Vieme, že to je rôzne. Nieкто zomrie mladý, u niekoho je to naopak. Bol som teraz v Čechách, spoznal som tam jednu takú mladistvú osobnosť, ktorá má 98 rokov a ešte zažila Steinera. Čiže je to hlúpa otázka, ale v Biblii sa na ňu odpovedá. Tam sa píše, že ľudský život trvá 70 rokov a komu je Boh milostivý, tak aj dlhšie. Tí omilostení dnes zjavne pribúdajú. Ak teda vyjdeme z biologickej predstavy, že každý biologický druh má nejaký svoj štandardný čas života, tak u človeka sa dá hovoriť o 70 rokoch. Biológovia túto časovú dimenziu nazývajú chronotyp, časový typ. Máme tam takú krivku, kde vývoj telesných a duševných síl najprv rastie. Bol som nedávno na stretnutí, kde sme sa stretli tí, čo sme spolu chodili ešte do školy, do waldorfskej školy. Všetci sú už po šesťdesiatke a keď rozdávali akési obrázky, každý siahol do tašky a nasadil si okuliare. Tam som povedal jednému spolužiakovi: "Aha, ty nepotrebuješ okuliare, gratulujem," je majiteľ vydavateľstva. On potom povedal: "Mne okuliare nestačia," a vytiahol z tašky veľkú lupu. Ďalšieho spolužiaka som pozdravil a ten bol zase nedoslýchavý. Vložil si prístroj na zosilnenie počutia do uší napravo i naľavo, aby počul. Potom prišiel k stolu ďalší krivkajúc o paličke, to bol najväčší športovec v našej triede. Čiže v ľudskom živote je vývoj v prvej polovici vzostupný, potom príde na vrchol, preváži sa to, a potom to ide tak ako som to teraz opísal, smerom nadol. Moja mama, ktorá sa dožila cez 80, potom, keď som s ňou telefonoval, tak mala pri každom telefonáte nejakú ďalšiu chorobu, asi 365 chorôb ročne. To je ten telesný vývoj človeka, najprv hore, potom dole.

S duchovným vývojom to vyzerá celkom inak, pretože dá sa aspoň dúfať, že starší človek má určitú životnú zrelosť alebo skúsenosť. Prečo tých 70 rokov spomínam je, lebo výskum okolo biografie, životopisu človeka, prišiel na to, že to, čo teraz hovorím, platí nielen pre detstvo, ale aj ďalej pre neskorý vek. V živote človeka, v jeho životnom behu každých 7 rokov sú viac alebo menej zreteľné akési kľúčové, zlomové body. My sa dívame iba na tie prvé 3. Je tu prvý prelom, ktorý príde po narodení, v siedmych rokoch. V tom čase sa odohrá s dieťaťom veľká premena celej jeho postavy. A síce celé telo sa predĺži, zoštíhli, dieťa si dokáže cez hlavu dočiahnuť druhou rukou na ucho, batola si dočiahne s natiahnutými rukami niekde nad uši, súčasne s tým vypadnú mliečne zuby a celá duševná dorozumievacia schopnosť dieťaťa sa prebudováva. Dieťa je teraz schopné vykonávať formálno-logické

operácie, ktoré sú síce ešte naviazané na zmyslovú konkrétnosť, ale už majú v sebe logiku, čiže schopnosť dať pozor na logické protirečenia.

Dá sa teraz opýtať, čo sa deje s dieťaťom medzi narodením a 7. rokom života, ktorý predstavuje niečo ako druhé narodenie. V tých prvých siedmich rokoch vidno, že dieťa je obdarené niečím, čo síce aj my dospelí stále máme, ale je to už z najväčšej miery stratené. Je to niečo ako nebeský dar, schopnosť napodobňovania. Napríklad, mám asi 2 ročného vnuka, ktorý má dve sestry. Tie dostali nové šaty, on nedostal nič, sestry sa mali prezliecť a vyskúšať si ich a on začal robiť to isté, začal sa tiež vyzliekať. Sestry mu hneď povedali, že on sa nepotrebuje vyzliekať, lebo si nemá čo prezliecť, ale on nemohol inak, len robiť to isté, napodobňovať. Treba porozumieť tomu, aký veľký význam má toto napodobňovanie u dieťaťa. Toto napodobňovanie dospelého dieťaťom je súčasne pre dieťa spôsob, cesta, ako preniknúť do vlastnej telesnosti a ovládnuť ju, udomáčniť sa v nej. Telesnosť je týmito napodobňujúcimi silami preniknutá a formovaná tak, aby sa mohla stať nádobou ducha. Keď si teraz ujasníte, čo sa dnes deťom predkladá, čo je pred nimi na napodobňovanie, tak sa človeku rýchlo vyjasní, čo je pedagogicky správne.

Videl som deti v kórejskej škole vo veku 2–3 rokov, aj také čo sa práve naučili chodiť, ako sedeli za obrazovkou a klávesnicou a ovládali počítač. To znamená, že v tom veku sa tomu dieťaťu ponúkli na napodobňovanie virtuálne svety v počítači. Ale na miesto virtuálneho sveta patrí reálny svet. Každé ľudské konanie, každý pohyb je preniknutý bytosťou, podstatou človeka. Keď uchopím tento pohár a vezmem ho, tak musím byť so svojím ja prítomný v tom pohybe, v tom pohári. Keď tam nie som duchom prítomný, tak trafím vedľa, alebo zhodím pohár na zem. Keď dieťa napodobňuje nejaké nedbalé pohyby dospelých, tak sa stáva nedbalým. Ak dieťa napodobňuje zmysluplné pohyby, tak to prepracúva jeho telesnosť takým spôsobom, aby sa mohla stať potom nádobou vlastnej zmysluplnej duchovnosti. Treba teda povedať, že podľa toho, čomu je dieťa vystavené, čo samo napodobňuje, tak formuje svoje telesné predpoklady, zvlášť aj mozog ako orgán myslenia. Čiže ľudsky preniknuté konania, pohyby, príklady, vzory sú to, čo dieťa potrebuje v prvej sedemročnici pre seba ako požiadavku, ako potravu. Dá sa psychologicky dokázať, ako toto vyformovanie mozgu okolo 7. roku prináša dieťaťu úplne nové duševné schopnosti. A to je okamih, na ktorý nadväzuje škola.

Teraz by si mohol niekto myslieť, že teraz už je dieťa schopné rozumieť, teraz treba tento rozum oslovovať. Ale ako je to z hľadiska dieťaťa? Chcem sa sústrediť na jednu oblasť. Ide o to, aký je vzťah medzi dieťaťom a učiteľom alebo rodičom. Čo prináša vtedy dieťa v ústrety dospelému? Dieťa vtedy prináša v ústrety dospelému najhlbšiu dôveru. Učiteľ sa stáva pre dieťa skutočnou autoritou. Čo v tom slove autorita väzí? Je tam to slovo autor. A vnútri slova autor aut znamená sám, vlastné ja, niekto, kto sám za seba má právo, je schopný niečo povedať. Dospelý je pre dieťa autoritou len vtedy, keď to, čo vypovie, je vierohodné. Niekto by mohol uvažovať tak, že z hľadiska dieťaťa uspôsobíme pedagogiku tak, že bude celkom antiautoritatívna, že dieťaťu sa nechá robiť to, čo chce. To sa dnes vo veľkej miere robí. Vo Württenbersku, ktorého Stuttgart je hlavné mesto, sa vyskytlo na školách násilie, medzi žiakmi vládla aj vládne extrémna agresivita. To preniká celým Nemeckom. Preto sa zišli sociológovia a pedagógovia s riaditeľkou školskej správy Stuttgartu a táto sa sťažovala, že učitelia zaobchádzajú s touto agresivitou tak, ako sa to jej nepáči, nazvala to pedagogika nedívania sa. Táto pedagogika nedívania sa je to, že

keď sa niečo deje, tak sa učiteľ otočí, akože to nevidí a zaujíma sa o niečo iné. Tým je učiteľ z toho konfliktu vonku a môže ešte povedať, že to je deťom primerané, že oni majú potrebu sa navzájom biť. Boli tam samí muži, a na konci táto riaditeľka hovorí: “Páni, ukážte nejaký postoj, hocijaký, ale nejaký!” Ona pochopila to, že dieťa v druhej sedemročnici potrebuje orientáciu, orientačný bod, a síce nie v knihách alebo v nejakom katechizme, ale potrebuje ho mať v žijúcej osobe, ktorá ide príkladom, ktorá žije nejakým postojom.

V tomto zmysle je orientovaná pedagogika vychádzajúca z dieťaťa, že sa díva na to, čo detská duša od dospelého alebo pedagóga potrebuje a očakáva. To, čo dieťa očakáva od učiteľa, je osobnosť, sila jeho vlastného ja. A to vníma dieťa na obsahoch, ktoré učiteľ sprostredkúva dieťaťu, hlavne na tom, ako to sprostredkúva. Na tom sa utvárajú a vyvíjajú charakterové vlastnosti človeka. Napríklad či niekto potom v neskoršom živote sa riadi len podľa toho, čo sa mu prikáže, alebo je schopný konať aj z vlastnej iniciatívy, to sa rozhoduje v tomto období. Preto vo waldorfskej škole je to tak, že v prvých 8 ročníkoch je v jednej triede učiteľ jeden a ten istý, aby mohol byť tento vzťah ja-ty, ty-ja medzi žiakom a učiteľom trvalý, aby sa mal možnosť vyvíjať. Židovský filozof Martin Gúber nazval toto vzťah ja-ty, a povedal, že tento vzťah je odzrkadlením vzťahu človeka k Bohu. Aby sa človek stal skutočným človekom, potrebuje tento vzťah.

Ešte máme pred sebou mládežnícky vek. Tu prichádza niečo, čo je spojené s druhou premenou celej postavy. Táto druhá premena začína asi v 12–13 rokoch, vtedy začne človek rásť. Síce rastie ako dieťa nepretržite, ale tu nastáva skokovité urýchlenie rastu. Zatiaľ čo predtým to boli nejaké 4–5cm ročne, môže to byť teraz skok za jeden rok aj 15cm. Ten rast začína vychádzať z nôh. Mám dcéru, ktorá potrebovala nové topánky, nové topánky môže človek potrebovať z rôznych dôvodov, napríklad lebo všetci ostatní v triede majú nové topánky, alebo že sú zničené, alebo ako sa ukázalo, že sú už malé. Tak sme kúpili nové topánky č.39, o tri mesiace neskôr prišla znova, že potrebuje nové topánky č.40, o štvrt' roka č.41, o štvrt' roka neskôr č.42. Čiže je to rast a predovšetkým končatín, pritom sa premieňa chôdza, spôsob pohybovania a predovšetkým postoj, spôsob státia. S nohami č.42 stojím inak na podlahe ako s č.38.

Čo teraz znamená, že ja stojím tu a tam si ty? Ako to vyzerá v škole? Žiaci sa stavajú z ničoho nič drzí, dievčatá vyzývavé, niekedy si učiteľ vypočuje čo je nejakým zvieracím menom. Tento prekrásny čas sa dá preskakať s deťmi iba s humorom, inak učiteľ ide na kolená. Teraz treba pochopiť, čo to vlastne je, čo sa teraz dostáva do popredia. Je to to, že človek chce samostatne posudzovať veci. Bez milosti sa odhaľuje nejaký nedostatok alebo rozpor u učiteľov alebo rodičov a základný postoj tohoto mládežníckeho veku pozná iba, tak ako rímsky Cezar, keď rozhodoval o osude porazeného v aréne, buď život alebo smrť. Vidia všetko iba v dvoch farbách, čierne alebo biele, ostatné farby sa vyparia. To je veľkolepý čas, pretože človek sa musí s tými mladými ľuďmi spolu učiť, ako si môžem ja utvárať môj pomer, postoj ku svetu. To znamená, ako môžem posudzovať, robiť si úsudky. A mládežník, ten stále chce alebo môže len posudzovať.

Teraz ale ide o to, aby sa naučil, ako sa dá posudzovať a súdiť opodstatnene. A to je úloha vyššieho stupňa, tam má waldorfská škola predmety, kde sa to dá dobre naučiť. Je tam napríklad predmet, ktorý sa nazýva technológia, kde sa žiaci učia

technické kreslenie. Môžu napríklad navrhnuť kus nábytku, ako si to oni predstavujú, potom to môžu postaviť. Napríklad keď človek robí policu na knihy, musí tie dosky správne odpíliť, keď nejakú odpíli príliš krátku, tá sa potom už žiadnymi ani dlhými diskusiami nedá natiahnuť, už je príkrátka. Pri tejto manuálnej práci je to potom tak, že žiaden učiteľ nepotrebuje povedať ani jedno kritické slovo, pretože veci samotné svedčia a učia o chybách. A uvažujeme o tom, aké podobné techniky vniesť do školy, ktoré sú aj neskôr v živote užitočné, ktoré sú ale v prvom rade dôležité pre vývoj schopnosti opodstatneného, vecného posudzovania vecí.

Tým som povedal niekoľko bodov k podstate waldorfskej pedagogiky, a chcem na záver ešte povedať niekoľko viet o organizácii. Táto organizácia, ako som už povedal, spočíva v tom, že sa waldorfská škola samoorganizuje. To znamená, Steiner odcestoval a odkázal, že tá škola nebude mať riaditeľa. Uvrhol učiteľov, ktorí tam začínali, do zmätku a jednoducho odcestoval. Ale jeden učiteľ mal hneď nápad: "Musíme sa poradiť, lebo riaditeľa nemáme, takže sa zídeme vo štvrtok." Štvrtok je poradný deň na všetkých waldorfských školách. Vtedy bol štvrtok a dodnes to tak zostalo. A prečo? Je v tom veľká múdrosť, lebo v pondelok prídu ľudia ešte z víkendu, ešte majú vedomie kde-kade len nie v škole, v piatok už myslia na to, čo budú robiť v sobotu a kam cestujú, tam už zas to vedomie zo školy uniká, a jediný deň, kedy je človek skutočne v škole, je štvrtok. Vtedy sa učelia zídu, radia sa a rozdelia si, kto čo urobí. Toto praktizujeme 80 rokov, čo neznamená, že to už vieme, ale to úžasne dobré na tom je, že je to celkom nebyrokratická forma. Niekedy chaotická, niekedy príliš formálna.

Potom je tu otázka čo rodičia. Mnohé školy prišli na to, že v spoločenstve rodičov sú v niektorých veciach schopnejší ľudia ako medzi učiteľmi a povedali si, že sú úlohy, ktoré treba pre školu urobiť a je jedno, kto ich zariadi, podstatné je, aby to bolo urobené. Mám jednu takúto školu pred sebou, kde v samospráve takmer niet učiteľov, lebo rodičia sú takí schopní, že učelia sa môžu sústrediť len na pedagogiku. Má to aj nevýhodu, pretože predsa len tým, že okrem vyučovania robím aj niečo iné, sa naučím aj niečo zo života. Ja som napríklad roky musel vyjednávať s naším ministerstvom a spoznal som tak množstvo ministerských úradníkov a niekoľkých ministrov. Moja skúsenosť sa týkala toho, že s akým maličkým plamienkom sa niekedy na tom ministerstve varí. Mali sme napríklad taký rozhovor, kde sme diskutovali o tom, aké máme požiadavky na legislatívnu základňu pedagogiky, kde sme toľko hovorili o fantázii a vývoji fantázie, až nakoniec ten najvyšší šéf povedal svojim podriadeným, aby vyvinuli organizačnú fantáziu. Aj zažiť takéto veci človeka obohätí. Takže samospráva slúži aj na to, že sa učiteľ niečo naučí. A obdivuhodné je, ako sa waldorfské školy za tých 80 rokov naučili prežiť v najrôznejších spoločenských systémoch, v službách pedagogiky odvodenej od dieťaťa. A to by som želal aj vám tu na Slovensku.

Otázka: Na jednej strane sme kedysi stavali chrámy, na druhej strane dnes staviame banky. Ekonomika je o tom ako dosiahnuť najvyšší zisk. Nieкто si preštuduje knihu ekonomiky, filozofie, histórie atď., nieкто je bádateľ, nieкто nie. Nieкто uverí, že trhová ekonomika je to najideálnejšie, že nič lepšie neexistuje. Ako sa dá zarábať sto korún, tak sa dajú zarábať miliardy, na to sú školy. Len ide o to, že nie každý má možnosť napr. vytvoriť konzorcium bánk, zhromaždiť obrovský kapitál. A ten kapitál predstavuje určitú materiálnu aj duchovnú hodnotu, ktorá ho preniká. Tie miliardy sú ukryté, tak ako v atóme obrovská energia, v každom jednom človeku, v duši človeka,

a práve ten kapitál nás odrádza od toho, že neustále venujeme pozornosť vonkajším vplyvom a málo pozornosti venujeme svojmu rozvoju a svojim deťom. Pokiaľ nedôjde k duchovnej obrode u určitej vrstvy ľudí, tak asi ťažko prerazíme v našej civilizácii.

Odpoveď: S tým začiatkom môžem súhlasiť, ale na nejakú rezignáciu nie je žiaden dôvod. Nemecký básnik Christian Morgenstern sformuloval aforizmus, že môžeme odčítať na výdavkoch na zbrojenie a na výdavkoch na vzdelanie, na koľko si štát váži budúcnosť. Kto veľa investuje do zbrojenia a málo do vzdelania, pre toho je budúcnosť málo hodnotná, nemá preňho cenu. To hovoril v r. 1914, keď zomrel pred 1. svetovou vojnou. A my sme potom zažívali ten vývoj, že sa stále viac a viac investovalo do zbrojenia. Teraz sa to ale pomaličky mení, menej investícií sa dáva do zbrojenia a trošku viac na vzdelanie. To je veľmi nádejné. Tiež netreba zabúdať, že kolektívy, skupiny ľudí sa učia oveľa pomalšie ako jednotlivci. Preto žiadna skepsa.

Otázka: Fosílna palivá sa na zeme tvorili 4 miliardy rokov, my sme v priemyselnej revolúcii spotrebovali polovicu palív za 200 rokov. Keď priemyselná revolúcia pôjde takým tempom, spotrebujeme ich za 50 rokov. Prežijú to len civilizácie, ktoré budú mať najmodernejšiu technológiu, tých najvzdelanejších.

Odpoveď: Tá hrozba tu je, za predpokladu, že sa prírodovedecké myslenie bude uberať v tých koľajničkách ako doteraz. Ale aj v prírodných vedách existujú alternatívy a tie sa tiež rozvíjajú. Keď som tu pozeral cez Dunaj, videl som tam veterné mlyny. To je príklad alternatívnej energie, obnoviteľnej. A bol to žiak waldorfskej školy, ktorý vymyslel tieto rotory.

Otázka: Ja by som sa chcela spýtať, obyčajne fungujú waldorfské školy tak, že rodičia sa zoskupia, založia, postavia atď. povedzme materskú školu. U nás je situácia, že 10 rokov máme demokraciu, máme 17 ročné deti v puberte a potrebovali by sme už aj napríklad gymnázium. Môže existovať také niečo? Či oni rozmýšľajú o tom, že v iných podmienkach, či sa dá niečo preskočiť, a aká je štátna dotácia.

Odpoveď: K prvej otázke, máte možnosť napomôcť založeniu waldorfskej školy a potom máte niečo, čo nemá žiaden priemyselník, že nepracujete pre seba, ale nezištne pre druhých. To je morálna kvalita. Čo sa týka 17 ročných detí, tak začať sa dá vždy. Aj na univerzite sa dá začať. Čo sa týka dotácií, to je dlhý príbeh. V r. 1919 to financoval Molt a obetoval na to celý svoj súkromný majetok. Mnohí Steinerovi priatelia potom v inflačnej dobe a v kríze v r. 1929 posielali do Nemecka peniaze na školy. Potom waldorfské školy zakázali a v r. 1945 v troskách znova začínali. Potom sa tvorila nemecká ústava a bola tam diskusia medzi dvoma politikmi. Jeden zastával názor, že sa nemôžu nechať tie školy založiť a ničím im nepomôcť, a druhý zastával názor, že keď chce mať niekto slobodnú nezávislú školu, tak by si ju mal platiť sám. Ten druhý bol Teodor Hoiss, ktorý sa stal neskôr v r. 1949 nemeckým prezidentom, väčšinou jedného hlasu. Vtedy sa ústava utvorila tak, že každý v Nemecku má právo založiť školu, to v žiadnej ústave na svete nie je, len o financovaní tam nič nestojí. Potom prišli ťažkosti, keď sa vyučovanie stávalo stále drahším a rodičia prestali byť schopní platiť školu. Škola sa žalovala, proces trval 18 rokov, prešlo to všetkými možnými súdnymi inštanciami hore a dolu dookola, pretože božie mlyny melú pomaly a veľmi jemne. Až na koniec bola táto žaloba predložená ústavnému súdu, to je tiež unikátne na svete, že keď ústavný súd vynesie rozhodnutie, tak to platí ako zákon pre celú spolkovú republiku. A ústavný

súd rozhodol, že štát musí dať rovnakú čiastku na žiaka v slobodnej škole, ako dáva štátnej škole. To bolo 38 rokov po tom prvom zákone. A súd ešte povedal, že ako sa im to dá, to je jedno, či im nosia chleby alebo peniaze, ten spôsob si môžu vymyslieť. Preto teraz dostávame asi 70% nákladov zaplatených od štátu. Teraz ako príklad české riešenie, ktoré sa mi vidí ešte originálnejšie ako naše. To mi povedal jeden zamestnanec v Prahe, že deti, ktoré idú do waldorfskej školy, sú aj ich deťmi, a to vypovedá všetko. Trvalo to 8 rokov, než sa to stalo skutočnosťou, to znamená, že waldorfská škola má budovu a všetky práva ako každá iná škola. A ten zamestnanec povedal, že oni chcú alternatívy, lebo inak sa nič nezmení. Učiteľ na waldorfskej škole dostáva taký plat, ako učiteľ na štátnej škole, môžu zostaviť učebný plán, predložiť ho a waldorfská pedagogika je akceptovaná ako jedna alternatíva vzdelania. Medzi tým sú všetky možnosti, od Nórska, Švédska, Holandska až po Švajčiarsko, ktoré nedostávalo nikdy podporu od štátu.